

Husserl univerzális jelentősége

Ungvári Zrínyi Imre: *A megkerült felelősség. Élménytapasztalat és erkölcsi felelősség*. Pro Philosophia–Egyetemi Műhely Kiadó, Kolozsvár, 2022. 263 oldal

Jelen könyv feltárja mindazokat a filozófiai vonatkozásokat, amelyek az ember felelősségét meghatározzák és körülírják annak mindenféle személyes, közösségi, társadalmi és talán univerzális voltában is. Éppen ezért már a legelején az a kérdés merül fel, hogy voltaképp miért is fontos az ember számára az igazság mint olyan. A szerző válasza pedig az, hogy azért, mert az igazság az, ami által átlátjuk saját mindenkori helyzetünket, mindazt, ami számunkra minden pillanatban tisztán belátható. Az igazság által ismerjük fel azt, ami számunkra megérthető a világból, és így pedig az igazság által válnak számunkra tisztává a saját lehetőségeink is a világban. Ungvári már itt tisztázza, hogy éppen ezért nem lehet ennek a kérdéskörnek úgy neki-vágni, hogy számunkra már minden tiszta és előre eldöntött: a kétely önmagunkban és saját mindenkori tudásunkban éppen annyira az igazsághoz elvezető út része – jegyzem meg: talán lényege is –, mint maga az az igazság, amelyhez így eljuthatunk. Az igazsághoz pedig felelősség tapad, annak felelőssége, hogy miként jutottunk el ahhoz, amit igazságnak nevezünk, valamint ahhoz,

hogy ezzel az igazsággal mit kezdünk – így pedig, írja a szerző, eme felelősség felismerése az egyik legfontosabb dolog az életünkben, valódi büszkeségre adhat okot, hiánya vagy rosszabb esetben elmulasztása pedig jogosan lehet szégyen forrása. Már csak azért is, mert, ahogy Ungvári írja: a „[...] gyakorlati etikai problémák tanulmányozásának módszertani feltételei és gyakorlati következményei vannak”. (11.)

A könyvben végig amolyan sarkcsillagként világol Edmund Husserl (1859–1938) filozófiája. Értem ezalatt azt, hogy noha Ungvári hatalmas forrásanyagot és referenciahálót mozgat, mindvégig Husserl körül forog ez az egész rendszer. Ennek több oka is van, a leglényegesebb talán az etika és a gyakorlat viszonya a husserli gondolatrendszerben. A szerző jelzi, hogy Husserl úgy vélte, a filozófia elsődleges feladata az, hogy módszertani alapot adjon a szubjektív emberi ismeretek megalapozásához, ugyanakkor szem előtt tartva azt, hogy ez ne valami „végérvényes” vagy „lezárt” tan legyen, hanem egy dinamikusan fejleszthető út a belátható felismeréseinkhez. (18.) Ezért aztán folyamatosan olyan

Ivácson András Áron (1986) – doktorandusz, BBTE, Filozófiatudományi Doktori Iskola, Kolozsvár, andrasaronivacson@gmail.com

<https://doi.org/10.36373/em-2024-4-17>

metaforákat használ Husserl a filozófus figurájára, amelyek nehéz, összetett és a nehézségek között módszeresen építkező gondolkodásformákra utalnak: hegymászó, sarkkutató, „az emberiség funkcionáriusa”. Ez azért lényeges szempont, mert a husserli filozófia nem mindössze egy elméleti megalapozó gondolkodás, amely adott esetben nagyon messzire szakad az ember életétől, hanem egyszersmind gyakorlati filozófia és életgyakorlat is. (21.)

Éppen ezért határozza meg Husserl az egót úgy, mint első önkonstitutív és külső interszjektív viszonyokhoz való aktív viszonyulás, ugyanis ebben a mátrixban szinte emergens módon jön létre a megismerő, értékelő és erkölcsi én. (45.) Ez az én pedig ezen megismerő, értékelő és erkölcsi tevékenységei által válik képessé nem csak az önmagáért és másokért való felelősségvállalásra, hanem a megújulásra is. A megismerés folyamatából következő értékelés és erkölcsös cselekvés pedig egymástól elválaszthatatlan egység, amelyben az axiológiai szemlélet az értékesre mint önmagára tekint, míg az etikai szemlélet a kötelességszerűt veszi célba. A kötelesség pedig elválaszthatatlan a felelősség fogalmától, így pedig a megismeréstől és értékeléstől is. Éppen ezért fektet Husserl akkora hangsúlyt a normatudas lelkiismereti élet fogalmára, szemben a naiv akarati étellel, amint Ungvári írja a 46. oldalon: „*a normatudas vagy lelkiismeretes életnek az ember minden aktusát és életének teljes élménytartalmát úgy kell átfognia, hogy az a képességei szerinti legjobb életre irányuljon*”. Ez pedig pontosan azt jelenti, hogy a jó élet fogalma nem magától létezik, hanem tudatosan dolgozni kell annak érdekében, hogy elérhessük ezt az állapotot.

Ez pedig egyértelműen vonja maga után a megújulás fogalmának nemcsak lehetőségét, hanem szükségességét ebben az értelemhálózatban. Ungvári ugyan jelzi, hogy a megújulás nem egy központi fogalom

Husserl filozófiájában (56.), mégis ez számomra a könyv legérdekesebb része, ugyanis a megújulás és felelősség fogalmait a személyes, közösségi és társadalmi szférák átfedéseiben tárgyalja. Voltaképp egy 1922 és 1923 között írt cikksorozatról van szó, amelyet Husserl a japán Kaizo (改造, “megújulás”) nevű filozófiai lap felkérésére írt. Mindazonáltal mivel a cikkek kiindulópontja az első világháború okozta kiábrándulás és az ebből való megújulás szándéka, Ungvári úgy véli, hogy összegzik Husserl akkori filozófiájának etikai, kultúrfilozófiai és történelemfilozófiai eredményeit. Ennek következtében ezekben az írásokban a megújulás úgy merül fel, mint egy abszolút etikai kötelesség, mégpedig a jobb emberiség érdekében és javáram egy igaz emberi kultúráért. (Uo.) A cikkek megírása az volt, hogy a megújulás azért szükséges, mert a világháborút legalábbis részben az tette lehetővé, hogy a kreatív és innovatív kultúra mindössze normalizációvá süllyedt, amely már nem törekszik a korábbi normák megismétlésén túl semmi másra, amiből a kiút az lehet, ha visszaszerezük a szubjektum aktív világalakító, alkotó szerepét.

Husserl központi gondolata ezekben a cikkekben az, hogy az elmélet és a gyakorlat ugyanannak a racionalitásnak a két oldala, ugyanis a megújulás lényege épp az, hogy az embernek törekednie kell nemcsak az igazságra, hanem a folytonos, megújuló önmeghatározásra, az igaz életre is. Ropant érdekes volna megnézni ezeknek a cikkeknek a japán filozófiai világban a recepcióját. Ebben az időben Japánban sokadik reneszánszát élte a Wang Yangming 王阳明 (1472–1529)-kutatás. Husserl ezen cikkekben kifejtett gondolatai, különösen az elmélet és gyakorlat viszonyáról, nagyon összecsengenek Wang azon nézetével, miszerint „a tudás és cselekvés egy lényegű, mert hiszen a tudás a cselekvés gyökere, a cselekvés pedig a tudás beteljesedése”. (Lásd *Wang Yangming összegyűjtött írásai*. Kínai Határon túli Könyvkiadó, Beijing 2012. 214–231.) Wang

hatalmas hatást gyakorolt a japán filozófiára, noha ő maga kínai volt, és ez a hatás a mai napig érződik konkrét filozófiai hatásokban és róla elnevezett tanintézményekben egyaránt. Roppant érdekes volna megnézni, hogy miként vélekedtek a japán kollégák, amikor Husserl egy ahhoz nagyon hasonló gondolati elemmel állt elő, amelyet ők ismertek. Ez ugyanakkor már csak azért is érdekes volna, mert ezekben a cikkekben maga Husserl is, amikor kiterjeszti a megújulás szükségességét az egyes emberen túlra, akkor az emberi kultúrák közötti együttélést az egyik legfontosabb szempontként határozza meg: ezt hívhatjuk úgy, hogy „a közösségiesített emberiség változatos kulturális együttélési formái”. (60.) Így pedig az etika nem pusztán etika, hanem gyakorlati empirikus etikává is válik, mivel egyéni és azon túli szinteken is aktív irányító szerepet kap. Annál is inkább, hogy ezen gyakorlati életetika esetében a racionalitás nem merő elvont ideál, hanem az emberi ész konkrét törekvése a mindennapokban a jobb élet irányába. Ugyanakkor ezek a cikkek felvetnek egy másik érdekes pontot is, ti. azt, hogy Husserl meglátásában etikai megújulásra csakis a gondolkodásunk átalakítása következtében kerülhet sor. Érdemes volna párhuzamban olvasni Liu Shaoqi 刘少奇 (1898–1969) azon nézetével, miszerint a marxizmus teljes mértékben értelmezhetetlen, amennyiben nem egészítjük ki egy személyes etikai átalakulás doktrínájával. Ez Liu nézete szerint elkerülhetetlen a hamis tudattól való megszabadulásért folytatott szakadatlan küzdelemben. A kulturális forradalom idején az egyik ideológiai ok, amely miatt félreállították, épp az volt, hogy ebben a kollektívizmustól az individualizmus irányába tett eltávolodás vádjával illették.

Ez azonban felveti a kultúrák közötti megértés problémáit, amely hozza magával az egyén és az életvilág, valamint a megismerés és életvilág sajátos nehézségeit. Husserl úgy látta, hogy az adott közösséghez való tartozás nemcsak az én fejlődését

határozza meg, hanem már azt is, hogy az én milyen információkhoz juthat hozzá, és ezek milyen értelmezésével találkozunk. (66.) Már csak azért is így van ez, mert a világ értelmezésébe önkéntelenül és elkerülhetetlenül beleivódnak a másokkal fenntartott viszonyainkból lecsapódott élmények, tanulságok, tudásformák és így tovább. Husserl ezt úgy fogalmazta meg, hogy „már a »merő észleleti tartalom« is közösségivé válik”. (Uo). Ez pedig azért lényeges, mert itt feszül egy ellentmondás, ugyanis, ha a filozófia voltaképp a filozófáló saját bölcsessége, mégsem teljesen a sajátja, ha már a merő észleleti tartalom és annak értelmezése is közösségi jelenség. Ugyanakkor ez a saját bölcsesség távolról sem jelenti azt, hogy egy filozófiai tannal állunk szemben: mindössze annyit jelent, hogy egy koherens, saját szabályrendszerrel rendelkező, saját maga korlátaival tisztában levő bölcsesség, amely ugyanakkor egyetemes érvényességre tart igényt azáltal, hogy arra igyekszik, hogy mások is elismerjék. Ezen a kereszteződésen veti fel Husserl, hogy a filozófiai vizsgálatalanságnak, amelyet mintha a filozófia egész története alatt tapasztalhatnánk, nem épp az-e az oka, hogy a filozófiai felelősség veszendőbe ment?

Ugyanakkor mit jelent a felelősség vállalása, egyáltalán a vállalhatósága? Elsősorban azt, hogy érdemben felelni tud a tudás érvényességét firtató kérdésekre, felvilágosítással tud szolgálni a tudása bizonyosságáról. (70.) A filozófiai gondolkodás ugyanis akkor helytálló és igaz, ha módszeres és önreflexív felelősséggel épül fel. Az egyén és az életvilág ebben a tekintetben is együttesen lép színre, ugyanis ahogy Ungvári írja: a felelősség voltaképp egy valamely tárgyra irányuló, megalapozó gondolkodás belátáson alapuló öntudása, másképpen mondván: az, ahogy azt a tárgyat látom a magam által épített jó, erkölcsös élet viszonylatában. A felelősség elgondolása azonban azonnal maga után vonja a felelősséggel

rendelkező személy elgondolásának szükségességét, aki, a szerző meglátásában, három fő jellemzővel rendelkezik: állandósággal, önmagára vonatkoztatással és másra vonatkoztatással. Felmerülhet az olvasóban, hogy a fenti, megújulásról szóló részekkel miként találkozhat az állandóság fogalma, azonban itt úgy vélem, hogy fontos megtenni lényeges distinkciókat. Az állandóság nem feltétlenül jelent stagnálást, itt mindössze annyit jelent, hogy a szubjektum állandó mint olyan, jellemzőiben azonban beáll időnkénti változás. Ugyanakkor az állandóság és a változás sem feltétlenül áll ellentétben egymással: a változás lehet mintaszerű, tehát állandó minták szerinti változás, nem kaotikus. Ezt támasztja alá az is, hogy Husserl meglátásában a filozófus felelőssége nemcsak személyes döntésből származik, de személyes döntés által megerősített, ugyanis nemcsak saját korából szemléz, hanem korábbi, sőt, régi korok bölcsességeit is szemügyre veszi. (76.)

Mindezek a szempontok által jut el a könyv oda, hogy felépítse az individuális és közösségsubjektum ellenpólusait, amelyek között az identitás az, amely valamiféle függőhídat képes kifeszíteni. Először azt kell tisztáznunk, hogy mi is az identitás: „*létünket hordozó tárgyi és emberi viszonylatokkal kapcsolatos élmények, ezek emlékezete és képzeletbeli hatékony megidézése és az ezekkel szembeni elismerő vagy elutasító állásfoglalás*”, olvashatjuk a könyv nyolcvankettedik oldalán. Ebből pedig eleve látjuk, hogy az identitás, amely az individualitás alapja, mindig egy közösségre való reflektálásból alakul. Ráadásul nemcsak az emberi, hanem a tárgyi világra való reflexióinkból egyaránt, ami nyilvánvalóan csak tovább fokozza a felelősség mértékét, hanem az ezekkel kapcsolatos emlékeinkből, amelyek lehetnek inkább vagy kevésbé pontosak, végül pedig abból, hogy ezekkel kapcsolatban milyen álláspontot veszünk fel. A lényeges pont leginkább az, hogy az identitás nem

egy születésünktől fogva velünk lévő, adott valami, hanem külső és belső folyamatok, valamint ezekre adott racionális és emocionális reflexiók összessége: az identitás nem statikus, bár állandó, hanem folyamatosan, mintaszerűen változó folyamat.

Még inkább azért, mert az identitás is a közösségre reflektálva alakul ki, és az azzal való aktív viszonyban, és akár elismerően, akár elutasítón, de a kettő visszahat egymásra, ami természetesen módosítja a felelősség fogalmát is. Az egyén ugyanúgy támaszthat elvárásokat a közösség irányába, amelyeket amannak felelőssége teljesíteni, ahogy a közösség teszi az egyénnel szemben. Épp ezért írja Ungvári, hogy az individualitás komolyan vétele nélkül felvethetetlenek a morálfilozófia legfontosabb kérdései. Olyan kérdések, amelyeket csak az egész életét környezetével együtt magában foglaló összefüggés képes felmutatni. (192.) Pontosan azért, mert visszacsatolva a könyv korábbi fejezeteihez, ha az élet úgyis leírható, mint folyamatos küzdelem a lefelé húzó emberi hajlamainkkal szemben, akkor úgy is leírható, mint folyamatos megújulás: gondolati, morális, filozófiai megújulás. A tudat, az éntudat folyamatos megújulása, amely elkerülhetetlen ahhoz, hogy képesek legyünk újból és újból felismerni felelősségünket a világ eseményeivel szemben. Némileg visszatérve Japánhoz, az embernek eszébe juthat Yoshida Kenko (1283–1350) világi buddhista szerzetes azon meglátása, hogy a közösséghez való tartozásnak rengeteg formája lehetséges, még úgy is, mint ő, aki Edo (a mai Tokió) kellős közepén volt a mindennapi élettől elvonult szerzetes, ám ez nem jelenti azt, hogy kivonhatjuk magunkat azon közösség életéből, amelynek részei vagyunk. Mint írta: az, aki kiabálva végigszalad az utcán, és tetteti, hogy megbolondult, az megbolondult. Pontosan azért, mert a téboly állapota a saját magunkért és másokért vállalható felelősség szféráján kívül található.

Ungvári Zrínyi Imre könyve kiváló munka, amely részletesen kitér rengeteg olyan, a felelősséggel kapcsolatos filozófiai problémára, amelyek ismerete nélkülözhetetlen a témáról való beszédhez. Mindezt úgy teszi, hogy messzire kerül a téma kapcsán oly könnyen felmerülő feladtságokat és kliséket, ezek helyett releváns szerzőkre, elsősorban Husserlre, de másokra is hivatkozik, ő maga is korábbi korok gondolkodóival dolgozik együtt, ahogyan azt Husserl szükségesnek látta. A szerző tehát saját projektjével szemben szakmai szinten sem kívülálló, hiszen beható módon ismeri azt, illetve etikai

szempontból sem kívülálló, hiszen mindazon elvárásokat, amelyeket a filozófiával és filozófusokkal a mű során támaszt, legelőször is önmagára tartja érvényesnek. A jelenkor különféle eseményei szintén arra készíthetik az olvasót, hogy kézbe vegyék e könyvet, hiszen szintén útmutatóként szolgálhat arra, hogy saját felelősségünk miként tételeződik a világ eseményeivel szemben, és miként élhetünk együtt nemcsak a döntéseinkkel, hanem az azokkal kapcsolatos kételyeinkkel, illetve döntéseink következményeivel.

IVÁCSON ANDRÁS ÁRON